

Andrei Pleșu*

Bukarest

Jézus példázatai. Az elmesélt igazság (I.)

Előszó¹

Az utóbbi években megjelent könyveim többségéhez hasonlóan ez a munka is a Humanitas Kiadó felkérésére készült. Más terveket forgattam a fejemben, de baráti unszolásra mégis kötélnek álltam arra gondolva, hogy nem igényel majd túl sok időt eleget tennem a „megrendelésnek”. Mégis néhány évre volt szükségem... Zaklatott, elvesztegetett évek voltak azok, miközben a példázatok jelentették számomra az egyetlen biztos pontot, erőfeszítéseim egyedüli állandóját, a végső menedéket. Csodával határos számomra, hogy ilyen körülmények között mégis sikerült megvalósítanom ezt a könyvet. Most, hogy pontot tettem a végére, csak ennyit mondhatok: hála Istennek! De köszönöm azoknak a hozzám közel álló személyeknek is, akik megfelelő közeget biztosítottak számomra, és mindazoknak, akik folyamatosan azzal biztattak, hogy hasznos és mindenekelőtt megvalósítható a munkám.

Ez a könyv nem születhetett volna meg mai formájában a Berlini Wissenschaftskolleg intézetének hathatós támogatása nélkül: megtisztelő meghívásuknak köszönhetően tölthettem évente két hónapot jótékony hatású egyetemi környezetükben. Éltem a rektorai (Dieter Grimm és Luca Giuliani) nagylelkűségével, valamint egész csapatuk szolgálatkészségével, és nem utolsósorban páratlan könyvtáruk elképesztő szolgáltatásaival. A szöveg keletkezése során átolvasás céljából jó néhány részletet elküldtem Francisca Băltăceanu, Monica

* Andrei Pleșu a Bukaresti Tudományegyetem professzoraként több évtizeden át művészet-történetet és vallásfilozófiát tanított. Több neves akadémiai intézet tagja (Word Academy of Art and Science; Académie Internationale de Philosophie de l'Art, Svájc), számos külföldi egyetem díszdoktora (a németországi Albert Ludwig és a Humboldt, továbbá a Berlini Egyetem), ugyanakkor több nemzetközi kitüntetésben részesült (a Budapesti Európa Intézet Corvinus-díjazottja, Commandeur de l'Ordre des Arts et Lettres, Párizs, 1990; New Europe Prize for Higher Education and Research, 1993; Joseph Bech-díj, Hamburg, 2002). Számos kötet szerzője, ezek közül több is megjelent magyar nyelven, a Koinónia kiadásában eddig a *Tescani napló* (2000) és az *Angyalok* (2006) látott napvilágot.

¹ Andrei Pleșu *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste* című munkája (Humanitas, București) 2012-ben jelent meg, és ugyanebben az évben elnyerte az *Év Könyve* díjat. Ennek magyar fordítása az elmúlt évben látott napvilágot: Andrei Pleșu: *Jézus példázatai. Az elmesélt igazság*. Fordította Visky S. Béla. Koinónia, Kolozsvár 2019. Mivel ez a kiadás nagyon hamar elfogyott, és sok érdeklődőhöz nem jutott el, úgy véljük, hasznos lehet, ha részletekben közöljük a könyv teljes anyagát. Köszönet illesse ennek engedélyezéséért a szerzőt és a kiadót egyaránt.

Broșteanu, Anca Manolescu asszony, Iustin Marchiș atya, valamint Gabriel Liiceanu, Horia-Roman Patapievici, Virgil Ciomoș, Bogdan Tătaru-Cazaban, Mihail Neamțu részére. Hálás vagyok javaslataikért és önzetlen támogatásukért. A könyv anyagát felhasználva előadásokat tartottam a jászvásári Alexandru Ioan Cuza Egyetemen, a Nantes-i Egyetemen, valamint a bukaresti Szent Péter és András Bizantinológiai Tanulmányi Központban.

Tökéletesen tudatában vagyok annak, milyen nehezen illeszkedik be a könyvem a hasonló témájú kötetek sorába. A szakteológusok számára olyan *betolakodónak* tűnhetek, aki egyrészt túlbecsüli magát ezen a területen, és akinek az „egyháziassága” kívánnivalót hagy maga után, másrészt pedig aki túlságosan is nyitott a nem kanonikus szerzők, valamint a keresztyénségen kívüli szellemi terrek felé. A szekularizáció lovagjai és általában a korszellem képviselői viszont *reakciónak* fognak bélyegezni, mert érthetetlen módon bizonyos érzékenységet tanúsítok az ósdi szövegek és gondolatok iránt. Van miért mentegetőzőnöm, és vállalom ezeket a bélyegeket, mégis abban az illúzióban ringatom magam, hogy vállalkozásomnak mindkét táborban értelmét fogják látni. Ugyanakkor hiszem (és remélem), hogy szép számmal lesznek olyanok is, akikre e szöveg olvasása legalább annyira jótékonyan hat majd, amennyire rám hatott a megírása.

Hálás, elismerő szavakkal tartozom Lidia Bodea asszonynak, az ideális munkatársnak, akinek aprólékos pontossága, ösztönös stílusérzéke és bátorító rokonszenve jóságosan kísért el a szöveg nyomdai előkészítésének utolsó szakaszában.

Andrei Pleșu,
Bukarest, 2012. október 7.

Bevezetés

Az elmesélt igazság

Vannak kérdések, amelyekre nyomban pontosan válaszolhatunk. Vonatkozhatnak ezek a mindennapi tapasztalatokra éppúgy, mint a szakszerű tudományosságra (Melyik metrő visz az állomásra? Hány percig kell főzni a lágy tojást? Hányas cipőt viselsz? és ilyenek. Avagy: Mi a gravitáció törvénye? Mi a különbség a Föld tengelyforgása, illetve Nap körüli keringése között? Mi a logaritmus? Mit jelent Darwin evolúciós elmélete?). De gondolhatunk a zsenge gyermekkor kérdéseire is, amelyek akár egyszerűnek, akár meghökkentőnek tűnnek, megválaszolásuk némi metafizikai képességet vagy fantáziát igényel. Hogyan döntsük el a mozdulatlan gilisztáról, hogy alszik-e, vagy ébren van? Miért van az, hogy a macskák nyávognak, a kutyák meg ugatnak? A nagy miért öreg, és anya miért fiatal? Miért pont öt ujjunk van egy kezünkön? Ki találta ki az alvást? stb.

És ott vannak végül a *nagy* kérdések, a végső talányok, amelyeket szívesen nevezek orosz kérdéseknek, hiszen ezek megannyi Dosztojevszkij-féle gyötrődés okozói: Mi a boldogság? Van-e halál utáni élet? Miért van rossz a világban? Mi a szeretet? Mi az élet értelme? Miben áll a bölcsesség? és így tovább.

A gond az, hogy az utóbbi kérdésekre nem adható semmiféle válasz, pedig éppen ezek a döntőek a személyes sors, az emberi dráma, az egyetemes célok jobb megértése szempontjából. Végso, kikerülhetetlen és néma kérdések ezek. Ha pedig így van – vélik némely filozófusok és logikaszakértők –, úgy az ilyen típusú kérdéseket nem kell feltenni; kis nyelvi túlzások ezek, bármiféle tartalmas megoldás nélkül. Mások viszont úgy gondolják, hogy mégiscsak jogos – vagy egyenesen kötelező – e kérdések megfogalmazása, noha nem válaszolható meg valamilyen szoros, ok-okozati érveléssel. Más szóval, ezek a kérdések nem az általuk előhívott válaszokból élnek, hanem éppen saját kérdező lényegükből. Jó, ha megfogalmazzák ezeket, és jó, ha *nem* nyernek választ. Másrészt pedig a válasz nem csupán egyfajta kognitív elégtételként születhet meg, mint a kérdező tanácsalanságára vagy kíváncsiságára kapott *magyarázat*, hanem úgy is, mint a kérdés *felfüggesztése*.

A kérdés ily módon súlytalanná tehető olyan válasszal, amely nem magyarázattal oldja fel azt, hanem relevanciájának aláaknázásával: úgy válaszolunk, hogy a kérdés tárgytalanná válik. Legalább háromféle módja van egy kérdés felfüggesztésének. A. Abbahagyjuk a kérdezőt, mert tulajdonképpen *nem akarjuk* tudni a választ. (Max Frisch: Nem akarunk semmiféle választ, csak a kérdést akarjuk elfelejteni.) B. *Tudományos* választ találunk (amennyiben ez lehetséges), és ily módon megszüntetjük a kérdést. (A tudós „megoldja” a kérdést, elintézett problémává változtatja, így hát – félretéve – „beskatulyázza” azt. Amikor *tudjuk* a választ, és azt szabatosan meg is fogalmazzuk, a kérdés túlhaladottá válik. Nincs okunk arra, hogy a végtelenségig nyújtsuk a róla való elmélkedést.) C. Alámerítjük a kérdést „az élet langyos hullámaiba”, *elbonyolítjuk*, visszautasítva az előrecsomagolt válaszok monotoníáját. Nem valamilyen mértani pontosságú választ ajánlunk fel, hanem analógiát, metaforát, olyan „kerülőutat”, amely átformál. Az „oroszos” kérdések legjobb megoldása ez. Az egyetlen. Ahelyett, hogy tudós módjára kijelentenénk: „ekképp állnak a dolgok”, így szólunk: „hadd mondjak inkább egy történetet”. A nagy kérdések rendszerint a vallások felségterületéhez tartoznak. A mesék ugyanígy. Az *Apophthegmata patrum* (a sivatagi atyák példázatainak és bölcs mondásainak gyűjteménye), a zen *koanok* és történetcskéik, a haszid tanmesék révén az ember megpróbál megfelelő és épületes módon viszonyulni azokhoz a végleges válaszokkal nem rendelkező kérdésekhez, amelyeket aligha sikerül rendszerbe fogni a hagyományos gondolkodás eszközeivel. Az egyértelmű válaszok *hiányával* való együttélés módozatai ezek; útjelző táblák, az *ösvényen való járás* segédeszközei inkább, semmint az út végső céljának *meghatározásai*. Üzenetük sosem kézenfekvően előrelátható: értelmezési terük – szándékosan – végtelen. Nem fojtják el a kérdést, hanem elevenen tartják; a meglepetés, a paradoxon, a misztérium eszközeivel pedig még átfogóbbá teszik.²

² Az *elbeszélés* talán közelebb áll a keleti mentalitáshoz, mint a nyugati gondolkodásra jellemző fogalmi magyarázat. Vö. Ficbig, Paul W. J.: *Altjüdische Gleichnisse und die Gleichnisse Jesu*. J. C. B.

Jézus példázatai szintén az *elbeszélés* műfajába tartoznak; ennek a hangja szólal meg, nem az *érvelő* beszédmód. Igazságukat nem lehet rendszerbe fogni: nem megfellebbezhetően doktrína, sem valamilyen didaktikus útmutatás. Mindig *többet* mondanak, mint amiről szó van bennük, gyakran pedig *mást*, mint amire első hallásra gondolnánk. Éppen ez az *elmesélés* lényege, szemben a kifejezetten intellektuális *kijelentéssel*. Nem Jézus találta fel ezt a beszédmódot (noha, mint látni fogjuk, a szokásostól eltérő módon alkalmazta). A példázatok használata igen elterjedt pedagógiai fogás volt a judaizmus körében, és a későbbi fejlődés során sokáig időszerű maradt a zsidó bölcsesség letéteményesei számára. Lássunk egy példát, mely azáltal vált széles körben ismertté, hogy Heinrich Zimmer és Mircea Eliade idézték műveikben. A krakkói Eisik rabbi történetéről van szó, akinek apja, Jekel szintén rabbi volt ugyanabban a városban. A pzyshai Bunam rabbi pedig minden egyes tanítványának elmesélte a legelső alkalommal. Íme a történet:

A krakkói Eisik rabbi hosszú évek nyomorúságos szegénysége után – ami azonban nem rendítette meg Istenbe vetett hitét – álmában azt a parancsot kapta, hogy menjen el Prágába, és keresse meg a királyi palotába vezető hid alá rejtett kincset. Miután az álom háromszor is megismétlődött, Eisik rabbi elszánta magát, és elindult Prágába. Csakhogy a hidat éjjelnappal katonák őrizték, így hát a rabbi nem merte elkezdni az ásást. De minden reggel kiment a hidhoz, és ott őgylgett egész estig. Végül az örök parancsnoka, akit már nagyon furdalt a kíváncsiság, illedelmesen megkérdezte, hogy mi járatban van arrafelé: keres talán valamit, vagy vár valakire? Eisik rabbi azonmód elmesélte az álmát, ami miatt oly messziről jött Prágába. A parancsnok habotában tört ki: „Szegény fejed, térdig jártad a lábad! Ekkora utat vettél a nyakadba egy álom miatt! Hát már csak ilyen az, ha az ember hisz az álmokban! Nekem is fel kellett volna kerekednem, amikor egyszer azt az utasítást kaptam álmomban, menjek el Krakóba, hogy ott egy zsidó – valamiféle Eisik, Jekel fia – viskójában, a kályha mögül kiássak valami nagy kincset. Eisik, Jekel fia! Szinte látom magam, amint azon a helyen, ahol a zsidók egyik felét bizonyára Eisiknek, a másikat meg Jekelnek hívják, házról házra járva kotorászok!” És az őr ismét csak jóízűen nevetett. Eisik rabbi tisztelettel meghajolt, hazatért, kiásta a kincset, és egy részből imaházat épített, mely az „Eisik rabbi és Jekel rabbi iskolája” nevet viseli.

„Emlékezzetek erre a történetre – mondogatta Bunam rabbi –, és fogadjátok el a tanulságát, mégpedig ezt: van valami, ami sehol a világon nem található, még az Igaz és Szent (Caddik) közelében sem, ám van egy hely, ahol mégis rá lehet lelni.”⁵

E példabeszéd „tanítása” természetesen elméleti-diszkurzív módon is elmondható. A következő alapgondolatok jelennek meg benne:

α. Az, amit keresel, többnyire kéznnyújtásnyira van – a te világodban, a te házadban, a te bensődben.

Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1904, 96.: „A keleti ember nem elvont gondolatokat sorakoztat fel, ahogyan az nekünk szokásunk; ő nem fogalmakban gondolkodik, hanem intuitív látomásokban (*Anschaungen*).”

⁵ Buber, Martin: *Die Chassidischen Bücher*. Verlag von Jakob Hegner, Hellerau 1928, 532–533.

β. Ahhoz, hogy rátalálj arra, amit keresel, előbb nagy kitérőt kell tenned; messziről kell hazatérned, meg kell járnod az utad. A „közel lévő” csakis a „távolí” fáradtságos megtapasztalása után nyeri el értékét.

γ. Sok esetben a hiszékenység többet ér, mint a szkeptikus magatartás. Az álmok komolyan vétele olyan nyereséget nyújthat, amelyről a „kritikus szellem” és a „józan gondolkodás” lemarad.

δ. Nem kell teljességgel lemondanod a józan megfontolásról ahhoz, hogy komolyan vedd az álmokat. Eisik rabbi számára csak akkor válik indokolttá az útra kelés, miután *háromszor* álmodja ugyanazt.

ε. Amikor rátalálsz arra, amit keresel, ne tartsd meg a kincset csak magadnak. Jó, ha odaszánod mások és a közösség javára is.

ζ. A *megoldás*, a *válasz* karnyújtásnyira van, de ahhoz, hogy felfedezd, szükség van egy *idegen* jótékony közvetítésére, akinek más a hazája, a vallása, a nyelve, a kultúrája. A *kincs* közvetlen közelsége az *idegenségnek* köszönhetően lepleződik le, az önmagadtól és családi környezetedtől való ideiglenes elszakadás révén.

η. Ne gondold az „igazságról”, hogy *megtalálhatatlan*; ám azt nem feltétlenül az előrelátható, az *intézményesített bölcsesség* területén kell kutatnod. Elérhető, bizonyára ott van valahol, de rendszerint *másbol*, mint ahol keresed.

Bunam rabbi, Heinrich Zimmer és Mircea Eliade is az előbbi gondolatok valamelyikét hangsúlyozták magyarázataikban.⁴ Wendy Doniger O’Flaherty pedig kimondottan jellemzőnek tartja, hogy ő zsidó asszonyként ezzel a saját tradíciójához tartozó példabeszéddel olyan könyvben találkozott először, amelyet Indiáról írt egy lutheránus szerző. Olyan jellegű *találkozás* ez, amely magának az elbeszélésnek a *tanulását* szemlélteti. Hasonló megjegyzést tesz Heinrich Zimmer is a *távolí* ókori India iránti érdeklődésével kapcsolatosan, amely meghatározónak bizonyult európai akadémiai karrierje számára.⁵

⁴ Vö. Zimmer, Heinrich: *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*. Pantheon Books, New York 1946, 219–221. (Román fordítása: *Mituri și simboluri în arta și civilizația indiană*. Ford. Sorin Mărculescu. Humanitas, București 2007). Mircea Eliade: *Myths, Dreams and Mysteries*. Harper Torchbooks, New York 1967, 244–245. (Román fordítása: *Mituri, vise și mistere*. Ford. Maria Ivănescu, Cezar Ivănescu. Univers Enciclopedic Gold, București 2008).

⁵ Vö. O’Flaherty, Wendy Doniger: *Other Peoples’ Myths. The Cave of Echoes*. The University of Chicago Press, Chicago–London 1995, 192, 3. jegyzet. Wendy Doniger (*i. m.* 138–139.) jól szórakozik a haszid példabeszéd Woody Allen-féle paródiája olvastán. Ez egy rabbiról szól, aki az Eisik rabbiéhoz hasonló álmot lát. Útra kel Vorki felé, miután megígéri, hogy tíz nap múlva visszatér. Két év múlva találják rá, amint az Urál hegységben bolyong, miután beleszeretett egy pandamedvébe. Didereg és éhes, amikor hazahozzák. A párna alatt, amelyre lehajítja a fejét, kincset talál. Alázatosan megköszöni Istennek, ám három nap múlva ismét az Urál hegységben kóborol, ezúttal nyúlnak álcázva magát. „Ez a kis remekmű – szól Woody Allen kommentárja – a miszticizmus mélyes abszurditását illusztrálja.” Hozzá kell tennünk, hogy ez a megjegyzés viszont azt illusztrálja, hogy mennyire cinikus tud lenni egy olyan szatirikus gondolat-piruet, amely enged a közízlés olcsó kísértésének.

Ha most összevetjük a tanmesét és az abban található gondolatok tematikus listáját, feltehetjük a kérdést, hogy milyen többletet tartalmaz az előbbi az utóbbihoz képest. Hogyan ragadja meg az *epikus* tartalom teljesebben a valóságot, és miként bizonyul metafizikailag hatékonyabbnak, mint a *logikus* argumentáció?

Első pillanatra és legegyszerűbben talán azt mondhatnánk, hogy az elbeszélésben *élet* van. *Testtel, hússal* rendelkezik, önállóan lélegzik. Arcképek egész sorát tárja elénk, tájakat, eseményeket vonultat fel, változó helyzeteket, elvált sarukat mutat meg, reményt, csüggedést és eufóriát közvetít: csupa olyasmit, amiről az elvi diskurzus természetéből adódóan könnyűszerrel lemond. A mese viszont konkrét, háromdimenziós élőkép. A gondolat, amelyet közvetít, a valóság sűrű szószába merül; együtt áramlik az élet ezerarcú sodrával. Valójában nem nyújt semmi *elgondolnivalót megélnivaló* nélkül: tettek és érzések, gesztusok és szenvedélyek konglomerátuma ez, amelyet aligha különíthet el a tiszta ész erőfeszítése. A diskurzus az *üzenetre* nézve épül fel. A mese azonban gazdag *bizonytalansággal* veszi körül az üzenetet, a közvetlen valóság elemezhetetlen *vibratójával*. Éppen ezért a diskurzus – bármilyen bonyolult is – egyszerű kijelentésekre redukálható, miközben a mese – bármilyen egyszerű is – hermeneutikailag vég nélkül bonyolítható. Azt szoktuk mondani, hogy a filozófia nehéz, komplex szemlélet, amely hajlamos elbonyolítani a világ anyagának brutális *evidenciáját*. Valójában éppen fordítva van: a gondolkodás csak akkor léphet előre, ha leegyszerűsíti a dolgokat, ha rendszerez, osztályoz, és mindegyre megállítja egy pillanatra az egyetemes mozgás természetes folyását. A spekulatív gondolkodásnak elkerülhetetlenül meg kell állítania a valóság filmjét. Amennyiben meg akarja érteni a tárgyát, ideiglenesen fel kell függesztenie annak mozgását. Ezzel szemben a mese folyamatosan zajlik, állandó mozgásban van: *követi* az eseményeket a maguk szüntelen folyásában. A történetekhez hasonlóan az elbeszélés is kisiklik mindenféle elvi zárlat, művi rögzítés szorításából. A mindennapi élet színjátékával való hasonlósága révén a mesének sokkal szélesebb körű és változatosabb hallgatósága van, mint bármely elméleti konstrukciónak. Filozófiai jártasság hiányában könnyebben érthető – noha nehezebben kimeríthető – közlés mód ez.

Jegyezzük meg meg, hogy míg a diskurzus *érvel*, addig a mese *közzöl*. Nem *kifejt* valamilyen elméletet, hanem *megmutat* egy tényállást, beszámol egy helyzetről, anélkül azonban, hogy kifejezetten bizonyítani szándékozna valamit. Nem ajánl válaszokat, hanem azok keresésére sarkall. Összegezve azt mondhatnánk, hogy a mese kimondatlanul beszél: hagyja, hogy hallgatója érezze – a szavakon túl és azoktól eloldva – a szavak *közötti* lüktetést. Mivel nem magyaráz, hanem „felmutat”, az elbeszélés *pedagógiailag* összehasonlíthatatlanul hatékonyabb, mint az analitikus értekezés. Sokkal könnyebb elsajátítani a nyakkendőkötés fortélyát vagy egy készülék kezelését, ha valaki *megmutatja*, szavak nélkül, annak lépéseit. Az sem véletlen, hogy mindannyiunk nevelése azokkal a meséssel kezdődött, amelyeket szüleinktől és nagyszüleinktől hallottunk, nem pedig

jól felépített előadásokkal. A mese olyan „jelenés”, olyan „tünemény”, amelyben egyszerre jelenik meg a valóság közvetlen tapasztalata és a felmerülő problémák tételes megnevezése, a világ belátható és a homályban maradó része. A „jelenés” egyszerre kifejezés és nyugtalanság. Ékes beszéd és némaság. Olyan *teljes jelenlét*, amelyben az ismert és az ismeretlen egyenlő mértékben és egyszerre mutatkozik meg. Amikor megpillantasz egy faágat vagy egy felhőt, azonnal látod – még ha rögtön nem is különbözteted meg világosan – ennek az érzékelhető formáját *is*, a történetét *is*, a belső működését *is*, valamint azon kérdések sokaságát *is*, amelyet e valóságdarab feltűnése vet fel. Goethének igaza volt, amikor úgy vélte, alaposabban megismerünk egy növényt, ha figyelmesen szemléljük, semmint ha seregnyi szakirodalmi ismerettel támadunk rá, vagy ha mikroszkóppal vizsgáljuk. Az elbeszélés a logikus érveléssel szemben olyan, mint a *kép* a fogalmi meghatározáshoz viszonyítva: a képhez hasonlóan kevésbé explicit, mégis átfogóbb. „Jelenésként” és „képként” az elbeszélés fenomenon, azaz látvány jellegű (a *fenomenon* szó a görög *phaino* igéből származik, jelentése: megjelenni, megmutatkozni, a látás számára megragadhatóvá válni, kisugározni). Ugyanakkor a narráció esetében – kanti kifejezéssel élve – az „önmagában való dologról” (*numen*) nem állítható, hogy különbözik a „számunkra való” megjelenésétől (*fenomenon*), és hogy ahhoz képest homályosabb; az elbeszélés a *numen megnyilatkozási* módja, az, ahogyan kapcsolatba lép megértésünk struktúrájával, képességével és határaival.

A fogalmi beszédmód nagyszerűsége a használt kifejezések *tulajdonságában*, azok egyértelműségében rejlik. A mese sajátos bája viszont éppen a cselekmény megformálásának és kibontakozásának *pontatlanságából* ered (ahogy például a metafora is bizonyos pontatlanságot rejt magában). Olyan pontatlanság ez, amely kizárja az egyoldalú magyarázatokat, és a sorok közötti olvasásra, az áthallások és jelentésváltozások megkeresésére, azaz hermeneutikai bátorságra ösztönöz. Érthető ebben az összefüggésben, hogy miért beszélt Constantín Noica oly gyakran annak a szükségéről, hogy a filozófia visszaszerezze az *epikéum* dimenzióját, és hogy – következésképpen – miért kísérte meg az egyik legbonyolultabb Hegel-szöveg (*A szellem fenomenológiája*) téziseit újrafogalmazni a narráció stilisztikai eszköztárával [*Povestiri despre om* (Elbeszélések az emberről), 1980]. Egyébként maga a filozófia is olyan helyzetbe került, hogy kénytelen volt kemény bírálatokat elviselni a „matematikai szellem” részéről, amikor az érthetetlen és a kifejezhetetlen valóság közelébe merészkedett. Amikor a logikus rendszer, az intellektuális átláthatóság inkább a megismerés akadályává, semmint előmozdítójává válik, nélkülözhetetlen a metafora és a példabeszéd használata – lásd a Platón-féle mítoszokat (a híres barlanghasonlatot *Az állam* hetedik könyvében), vagy a plótinوسي emanációs elméletet. Ám még az egyértelmű kifejezés szigorú igényével fellépő tudományok sem mentesek a példázatra jellemző „kisiklások” szédületétől, amikor olyan kifejezéseket használnak, mint „korpuszkula és hullám”, „fekete lyuk” és ehhez hasonlók. Azt mondhatnánk, hogy amilyen mértékben közeledünk az igazsághoz, a szavak

oly mértékben válnak hozzávetőlegessé, a „betű” elégtelennek bizonyul. Vissza kell szerezni a „lelket”, a mese sokarcú „pontatlanságát”.⁶

Nem szeretném, ha bárki is úgy értelmezné az előbbi sorokat, hogy lebecsülöm az akadémikus filozófiát, az érvelés technikáját vagy a „tudományos” diskurzus logikáját. És arról sincs szó, hogy az „elbeszélést” kikiáltanánk az igazság megközelítése egyetlen megfelelő útjának. Nem minden mese igaz, és nem mindenik a bölcsesség kútfeje. Vannak olyan mesék is, amelyeket az igazság kijátszása végett találtak ki, hogy eltereljék a figyelmet annak szigoráról. Mindössze azt kívántam sugallni, hogy az igazság nem fejezhető ki csupán egyenletekben és tételekben, gépies szabályokban és változatlan törvényekben, sziklaszilárd szillogizmusokban és kijelentésekben. És ez különösen érvényes az „oroszos” kérdések esetében, amelyek – akarva-akaratlan – egész életünkben elkísérnek, és a szokásos tapasztalat körén túli alapkérdések felé mutatnak. Amikor *ezekkel* a kérdésekkel szembesülünk, zavartan észleljük, hogy ezúttal olyan dolgot kell megközelítenünk, amelyről semmiféle *reprezentációval* nem rendelkezünk, amelyre nézve egyetlen „reális” referencia sem tökéletesen meggyőző. Egyszeriben a *megértés akut krízise* és az olyannyira zavaró *nyelvi krízis* közepette találjuk magunkat. Ez az a pillanat, amikor elkerülhetetlenül az elbeszéléshöz, a metaforához, az analógiához, a mítoszhoz, a példázathoz kell fordulnunk. Ez jelenti a kiutat. Mert abba a térbe, amelyet a nagy kérdések feszítenek – Marin Tarangul megfogalmazásában – „nem lehet belépni közvetlenül, a főajtón keresztül, csakis a Szentlélek által, aki körbejárja a dolgot. Kerülőúton, lengedezve.”

* * *

Ebben a könyvben azokról az elbeszélésekről lesz szó, amelyeket Jézus mondott el (és amelyeket az Újszövetségben jegyeztek fel) azzal a szándékkal, hogy a hallgatóságát beavassa az ő országának titokzatos működésébe. A *feladat*, amelyet magára vállal, lehetetlen: az ő isteni léptékének felel meg tehát. *Nem egyértelmű* dolgokról kell beszélnie, mégpedig igen vegyes, szakképzetlen és alapvetően *tanulatlan* közönség előtt. Segítséget kell nyújtania – receptszerű előírásoktól mentesen, dogmatizálás nélkül. Emellett pedig nem csupán el kell gondolkoztatnia hallgatóságát, hanem *életigenlő motivációt*, egzisztenciális támaszt is kell ajánlania. Stratégiája az előre gyártott, az előre kigondolt dolgok, a sablon szerint faragott meggyőződések folyamatos felfüggesztéséből áll. Ő az első személyiség kultúránk történetében, aki nyíltan szembeszállt az *ideológia kásértésével*, és akinek si-

⁶ A „pontatlanság” témájában Rüdiger Zymner *Uneigentlichkeit. Studien zu Semantik und Geschichte der Parabel* című könyve (Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich 1991) főleg az irodalom területéről említ számos példát. A metafora és a példabeszéd filozófiai használatáról ld. Taureck, Bernhard H.: *Metaphern und Gleichnisse in der Philosophie. Versuch einer kritischen Ikonologie der Philosophie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2004. A példázat helyéről a tudományban ld. Dürr, Hans-Peter: *Auch die Wissenschaft spricht nur in Gleichnissen. Die neue Beziehung zwischen Religion und Naturwissenschaften*. Hrsg., Vorwort Marianne Oeterreicher. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2004.

került távol tartania magát mindenféle intézményes megtelepedettségől (nem minden híve követte őt sikeresen ebben).

Nyilván feltettem magamnak a kérdést, hogy milyen mértékben és milyen módon közelíthetünk ma olyan narratív korpuszhoz, amely kétezer éve jött létre. A krakkói Eisik rabbi meséjének az újraolvasásával válaszoltam magamnak. Az evangéliumi szöveg valójában messze van tőlünk, a mai világ távol áll az evangélium világtól. A prágai híd alatt állunk, ahol nem található semmiféle kincs. De éppen ez az ajándékba kapott *távolság* teszi lehetővé a visszatérést – és az újrafelfedezést. Más szóval, elég távol vagyunk ahhoz, hogy visszanyerhesük a szöveg közvetlenségét, közelségét, a „kályha mögé” elraktározott melegét, miután – nyugtalanságunk és utópiáink Prágájában tapogatózva – hagytuk, hogy rejtve maradjon.

I. „Miért beszélsz nekik példázatokban?”

Mondanivalója közlésére Jézus a példabeszéd formáját választotta. Ez azt jelenti, hogy a példázat tűnt számára olyan természetű közlésnek, amely tökéletes összhangban van vele, mondandója lényegével és hallgatósága fogékonyságának mértékével. Más szóval, tekintetbe véve a beszédhelyzetet, a címzetteket, valamint a betöltésre váró küldetését, Jézus számára a példázat volt a lehető legjobb választás. Egyébként pedig azáltal, amit tesz és mond, Jézus maga is „cselekvő példázat”, amint azt többen megállapítják.⁷ És mivel beszédeinek leggyakoribb témája az Isten Országáé, tehát olyan birodalom, amely „nem e világból való”, a krisztusi üzenet – legalábbis igehirdetésének első szakaszában – nem is lehet más, csakis utalásos, rejtjeles, közvetett jellegű.

Mindez kézenfekvőnek tűnik. A tanítványok azonban – mindhárom szinoptikus evangélium szerint – adott pillanatban mégsem értik, miért döntött úgy Jézus, hogy példázatokban fog beszélni. (Vö. Mt 13,10; Mk 4,10; illetve szelídebben tudakozódva, egyetlen példázattal kapcsolatban: Lk 8,9.) A tanítványok kérdése („Miért beszélsz nekik példázatokban?”) némiképp meglepő olyan zsidó közegben, ahol ez minden tanító szokásos pedagógiai módszere volt. A példázatok alkalmazásával Jézus markáns helyi tradíciót követ, amely

⁷ Vö. Capon, Robert Farrer: *Kingdom, Grace, Judgment: Paradox, Outrage, and Vindication in the Parables of Jesus*. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan–Cambridge 2002, 1. Úgyszintén Weaver, Walter P.: Jesus as Parable. In: Charlesworth, James H. – Weaver, Walter P. (szerk.): *Earthing Christologies. From Jesus' Parables to Jesus the Parable*. Trinity Press International, Valley Forge, Pennsylvania 1995, 19–45. Vagy más megközelítésben Vincent, J. J.: The parables of Jesus as Self-Revelation. In: Aland, Kurt – Cross, F. L. – Daniélou, Jean – Riesenfeld, Harold – Unnik, W. C. van (szerk.): *Studia Evangelica: Papers Presented to the International Congress on "The four Gospels in 1957" held at Christ Church Oxford, 1957*. Akademie-Verlag, Berlin 1959, 79–99. Ld. még Baudler, Georg: *Jesus im Spiegel seiner Gleichnisse. Der erzählerische Lebenswerk Jesu, ein Zugang zum Glauben*. Calwer Verlag, Stuttgart – Kösel-Verlag, München 1986, 298–314.

egyébként nagyon sokáig, még a modernitás korában is érezteti hatását.⁸ A Septuaginta fordítói a „példázat” kifejezéssel azt a héber fogalmat (*masal*, tbsz. *mesalim*) ültették át görögre, amely gyakran fordul elő az ószövetségi szövegekben, és általában a sémi világban.⁹ Nem foglalkozhatunk itt azzal a szerteágazó kérdéssel, amely az ószövetségi, a rabbinikus és az újszövetségi példázatok viszonyára vonatkozik.¹⁰ A kérdés, hogy mi a szerepe a példázatnak Jézus bölcsességtanításában, nyilván sokkal érthetőbb lenne, ha olyan nem zsidó közegben hangzott volna el, amely számára ismeretlen e nép pedagógiai gyakorlata. Ezért vannak exegeták, akik azt feltételezik, hogy az említett helyeken az evangélistáknak a zsidóság körén kívülieket megszólító „univerzalista” programjáról van szó – megtoldva helyenként a korai egyház értelmező magyarázataival.

1. „Teológiai botrány”?

Jézus válasza még meglepőbb, mint a tanítványok kérdése. Márknál jelenik meg a legradikálisabb formában (4,11–12): „Jézus így szólt hozzájuk: Nektek megadatott az Isten országának titka, de a kívülvalóknak minden példázatokban adatik, hogy látván lássanak, de ne ismerjenek, és hallván halljanak, de ne értse-

⁸ Gondoljunk csak a haszidizmusra, vagy egy olyan személyiségre, mint a Dubno Maggidként ismert Ya'aqov ben Wolf Kranz (1741–1804), aki állítólag *kezárólag* példázatokban beszélt. Vö. Glatt, Herman A.: *He Spoke in Parables: The Life and Works of the Dubno Maggid*. Jay Bithmar Publication, New York 1957.

⁹ A kifejezések használatáról a sémi nyelvekben ld. Eissfeldt, Otto: *Der Maschal im Alten Testament*. Alfred Töpelmann, Giessen 1913. Hermaniuk, Maxime C. SS. R.: *La Parole évangélique. Enquête exégétique et critique*. Biblioteca Alfonsiana. Louvain, Bruges – Desclée de Brouwer, Paris 1947, 62–189. Hasonlóképpen Thoma, C. – Lauer, S.– Hanspeter, E.: *Die Gleichnisse der Rabbinen. Erster Teil: Pesiqta de Rav Kabanā (PesK). Einleitung, Übersetzung, Parallelen, Kommentar, Texte*. Judaica et Christiana 10. P. Lang, Bern–Frankfurt–New York, 1986, valamint Bialik, H. N. – Rawnitzki, Y. H. (szerk.): *The Book of Legends. Sefer ha-Aggadah: Legends from the Talmud and Midrasch*. Schocken Books, New York 1992.

¹⁰ Előzetesen néhány meghatározó munkát sorolunk fel. A már említett Fiebig, Paul W. J.: *Altjüdische Gleichnisse und die Gleichnisse Jesu*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1904, valamint uő.: *Die Gleichnissen Jesu im Lichte der rabbinischen Gleichnisse des neu-testamentlichen Zeitalters*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1912. Westermann, C.: *Vergleiche und Gleichnisse im Alten und Neuen Testament*. Calwer theologische Monografien 14. Calwer Verlag, Stuttgart 1984. Dschulnigg, P.: *Rabbinische Gleichnisse und das Neue Testament: Die Gleichnisse der PesK im Vergleich mit den Gleichnissen Jesu und dem Neuen Testament*. Judaica et Christiana 12. P. Lang, Bern 1988. Thoma, Clemens – Wyschogrod, Michael (szerk.): *Parable and Story in Judaism and Christianity*. A Stimulus Book. Paulist Press, New York–Mahwah 1989 (különös tekintettel Lawrence Boadt C. S. P. *Understanding de Maschal and Its Value for the Jewish-Christian Dialogue in a Narrative Theology* című tanulmányára, 159–181. Újabban pedig Hezser Katherine: *Rabbinische Gleichnisse und ihre Vergleichbarkeit mit neutestamentlichen Gleichnisse*. In: Zimmermann, Ruben – Kern, Gabi (szerk.): *Hermeneutik der Gleichnisse Jesu. Methodische Neuansätze zum Verstehen urchristlicher Parabeltexte*. Mohr Siebeck, Tübingen 2008.

nek, hogy meg ne térjenek, és bűneik meg ne bocsáttassanak.”¹¹ A Lukács-féle tömörebb változatban így hangzik (8,10): „Ő ezt mondta: Nektek megadatott, hogy ismerjétek az Isten országának titkait, de a többieknek példázatokban adatik, hogy akik látnak, ne lássanak, és akik hallanak, ne értsenek.” Máténál ezt összetettebb és árnyaltabb formában találjuk (13,11–17): „Ő így válaszolt: Mert nektek megadatott, hogy ismerjétek a mennyek országának titkait, azoknak pedig nem adatott meg. Mert akinek van, annak adatik, és bővelkedik, akinek pedig nincs, attól még az is elvétetik, amije van. Azért beszélek nekik példázatokban, mert látván nem látnak, és hallván nem hallanak, és nem értenek, és beteljesedik rajtuk Ézsaiás jövendölése: »Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjétek! Mert megkövéredett e nép szíve, fülükkel nehezen hallanak, szemüket behunyták, hogy szemükkel ne lássanak, fülükkel ne halljanak, szívükkel ne értsenek, hogy meg ne térjenek, és meg ne gyógyítsam őket.« A ti szemetek pedig boldog, mert lát, és fületek boldog, mert hall. Bizony mondom nektek, hogy sok próféta és igaz ember kívánta látni, amiket ti láttok, de nem látták, és hallani, amiket ti hallotok, de nem hallották.”

Jézus kimondottan olyan természetű választ ad, amely komoly értelmezési problémákat vet fel, és amelyből kitűnik, hogy számára a „publikum” két részre oszlik: egyrészt a közelállókra, a környezetében lévőkre, a híveire, másrészt pedig a „kívülállókra”, a „többiekre”, Izrael arctalan sokaságára. Az előzőek hozzáférhetnek olyan igazságokhoz, amelyek mások számára el vannak rejtve. A tanítványoknak Jézus türelmesen elmagyarázza a példázatokot, miközben a nép többi része számára átláthatatlanok maradnak, mint valami sötét fátyol vagy kulcs nélküli rejtjel. (Mk 4,34: „Példázat nélkül nem is szólt hozzájuk, maguk között azonban tanítványainak megmagyarázott mindent.”) Ennek a megkülönböztető magatartásnak¹² az oka pedig az izraeliták tompasága, *vétkes* állapota. Már Ézsaiás idejében is (6,9–10; idézet Máté szövegéből) kemény volt a szívük: érzéketlenek voltak a nyilvánvaló dolgokra, közönyösek az isteni hívás iránt, képtelenek arra, hogy elfogadják a felajánlott javakat. Ez magában rejtí az ítéletet. A tehetetlen sokaság – ahelyett, hogy egyértelmű tanítást kapna, segítséget a megértéshez – értetlenségre ítéltetik: példázatokot hallanak, amelyek nem világosak, és így szellemi vakságba kényszerülnek. Miközben a tanítványok világos, magyarázattal ellátott példázatokot hallanak, addig a „kívülálló” feloldhatatlan titkokba ütköznek.

Első látásra úgy tűnik, Jézus „elitista” magatartása összezavarja hallgatóit. Ez nem csupán a példázat hagyományos alkalmazási módjának (a) és általában

¹¹ Az újszövetségi részeket a következő kiadás alapján idézzük: *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2014. Az ettől eltérő fordítás használatát külön jelezzük – a *ford. megj.*

¹² Amelyre még a tanítványok is figyeljenek, hiszen Péterrel együtt ezt kérdezik (Lk 12,41): „Uram, nekünk mondd ezt a példázatot, vagy mindenkinek?”

a reá jellemző stílusnak (b) mond látszólag ellent, hanem nagyon sok más szövegnek is az evangéliumokból (c).

a) A zsidó beszédmód hagyományosan azért használja a példázatot, hogy *érthetővé* tegyen egy gondolatot, egy szöveget. A példázat tehát *egyszerűsítő* eljárás: rendszerint az a célja, hogy kézenfekvő illusztráció, egy intuitív hasonlat révén világosabbá és áttekinthetőbbé tegyen bizonyos nehezen magyarázható bibliai részt. Úgy tűnik, Jézus szándékosan éppen fordítva jár el: ő bonyolítani akarja a dolgokat, egészen az érthetlenségig. Célja nem az, hogy az igazságot „populárisra”, bárki számára elérhetővé tegye, hanem ellenkezőleg: hogy leplezze, hogy kivonja azt az általános érthetőség köréből. Vagy más szóval: míg a rabbik azért folyamodtak a példázathoz, hogy megvilágítsák üzenetük homályos részeit, addig Jézus éppen hogy visszafogja a fényt, és félhomályban tartja a mondanivalóját. Ő nem a könnyen érthető beszéd elégtételében kívánja részesíteni hallgatóságát – hangsúlyozza Robert Farrar Capon –, hanem sokkal inkább arra akarja felhívni a figyelmüket, hogy mennyire nem kielégítő módon értik és magyarázzák a dolgokat általában.¹³ „Nem értettétek?” – kérdezheti a rabbinikus magyarázó hallgatóit. „Akkor hadd meséljek valamit, és világos lesz.” Jézus viszont a maga szókratikus módján ezt kérdezi: „Azt hiszitek, hogy értitek?” „Akkor mesélek valamit, és kiderül, hogy nem jól értettétek.”

Nem szabad azonban túlhangsúlyoznunk ezt az ellentétet. Először is, nem minden Izráelről szóló példabeszéd egyértelmű. Jellegzetes példa erre Ezékiel könyvének részlete a két sasról és a Libanon cédrusából kihajtott szőlőtőről (17,1–10). Olyan példázat ez, amely önmagában egyáltalán nem világos, így a továbbiakban magyarázatra szorul (17,11–16). Igaz ugyan, hogy a sémi példázatok célja általában valaminek a nyilvánosságra hozatala, de az „enigmatikus” dimenzió is gyakran jelen van bennük – lehet, hogy már a kezdetektől fogva, ahogyan C. A. Bugge, P. Lagrange vagy P. Fonck exegéták vélik, vagy talán csak a későbbi deuterokanonikus irodalom időszakától kezdődően, amint azt mások gondolják (A. Jülicher, A. Loisy).¹⁴ Megállapíthatjuk, hogy Jézus nem mond teljesen ellent az őt körülvevő közeg pedagógiájának, noha amikor a példázatokot a „kívülállóknak” címezi, erőteljesebben hangsúlyozza ezek *szándékosan* talányos jellegét. Ám a krisztusi tanítás a korabeli példázatos beszédhez képest más módon „eredeti”. Igaz, vannak, akik habozás nélkül kétségbe vonják ezt az eredetiséget, és kijelentik, hogy a példázat formáját Izráel bölcsei alkották meg Jézust megelőzően, így ő csupán továbbfejlesztett egy már meglévő sémát.¹⁵ Fontos azonban, hogy milyen izráeli példázatokról van szó. Az ószövetségek, amelyek nagyrészt szövegközpontúak, egyértelműen különböznek a Jézus példázataitól: ez utóbbiak közvetlenek, nem könyvszagúak, és a mindennapi élet elemeiből építkeznek. A jézusi példázatok sokkal in-

¹³ Capon, Robert Farrer: *i. m.* 5.

¹⁴ Részletesebben erről ld. Hermaniuk, Maxime: *i. m.* 120. sk.

¹⁵ Flusser, David: *Jewish Sources in Early Christianity*. Mod Books, Tel Aviv 1989, 66.

kább a rabbinikus példázatokhoz hasonlítanak, amelyek csak Kr. u. 70-et követően kezdtek igazán elterjedni; ennek alapján állítják bizonyos kutatók, hogy Jézus a példázatok első nagy alkalmazója, és hogy „az ő példázatai egyértelműen különböznek a hellén és a görög-római antikvitásból ismert valamennyi elbeszéléstől, a rabbinikus példázatokat is beleértve”.¹⁶ Jézus „eredetiségének” tétele ily módon fenntartható, de ez nem a példázatnak mint „homályos” beszédnek – *logos skoteinos* – a használatára vonatkozik. A példázat mindig is kacérokodott bizonyos fokú titokzatossággal.¹⁷

b) A magyarázók másik csoportja megállapítja, hogy a Jézus által hirdetett drasztikus szétválasztás a hozzá közeli és a „kívülálló” között nyilvánvaló ellentétben áll azzal a stílussal, amit ő általában képvisel. A Megváltó magatartását e világban nem a kizárólagosság jellemzi, nem áll szándékában senkit kirekeszteni. Jézus küldetése egyetemes, tehát válogatás nélkül mindenki felé szól. A sokasághoz való viszonyát rendszerint nem a szembenállás határozza meg. Ellenkezőleg. A sokaság a feláldoztatását megelőző napig rokonszenvez vele, hallgat rá, követi őt. Ő pedig fenntartás nélkül odaadja magát nekik: csodáival és látványos gyógyításokkal tanítja, táplálja, lelkesíti őket. Jézus nem fordul el senkitől, amikor valami jót tehetne vele, a „haszonélvezők” pedig mindig hálásak. Az evangéliumokban sokszor van szó Jézusnak a „néppel” való nagyszerű találkozásáról. Márk evangéliumában például: a kapernaumi gyógyítások után „az egész város összegyűlt az ajtó előtt” (1,33: Simon házának ajtajáról van szó, ahol a Gyógyító tartózkodott). „Mindenki téged keres”, mondják a tanítványok (1,37). „Erre olyan sokan gyűltek össze, hogy még az ajtó előtt sem volt hely” (2,2). A bénát a megbontott tetőn keresztül kellett behozniuk „a sokaság miatt” (2,4). „Ámulatba estek mind, dicsőítették Istent, és ezt mondták: Ilyet még sohasem láttunk!” (2,12). A sokaság egyre hevesebben akarja követni Jézust (3,7–10). „Majd letaposták egymást”, jegyzi meg Lukács is (12,1). De térjünk vissza Márkhoz: „Nagy sokaság követte Galileából, Júdeából és Jeruzsálemből, sőt Idumeából, a Jordánon túlról, Tírusz és Szidon környékéről” (3,7–8). A Mester körüli kis csoportnak étkezni sincs ideje a túlekedés miatt (3,20); Jézus pedig ahhoz,

¹⁶ Breech, James: *Jesus and Postmodernism*. Fortress Press, Minneapolis 1989, 24–25. Részletesebben ld. Hultgren, Arland J.: *The Parables of Jesus. A Commentary*. W. B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 2002, 2–11. Hultgren szerint a jézusi példázatok a következő hat jellemzőjük miatt egyedülállóak: 1. a közvetlenségük miatt, ahogyan bevonják a hallgatóikat a történetbe; 2. a stílusuk nem könyvívízű; 3. kapcsolódnak a mindennapi tapasztalatokhoz; 4. teológiai vetületük nem túlzottan elvont; 5. megjelenik bennük a meglepetés-elem, az atipikus, előreláthatatlan cselekvés; 6. a zsidó bölcsesség és az eszkatologikus hagyomány korábban példátlan mértékben van bennük jelen.

¹⁷ Vö. Kermode tételével, amelynek értelmében, minden narratív közlésmód magában hordoz bizonyos homályosságot (Kermode, Frank: *The Genesis of Secrecy. On the Interpretation of Narrative*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1979, 25). Vö. még Lotman, Jurij: *The Sign Mechanism of Culture*. In: *Semiotica* 12. (1974/4), (301–305) 302: „Non-understanding, incomplete understanding, or misunderstanding are not side-products of the exchange of information, but belong to its very essence” (Köszönöm Albrecht Koschorkénak ezt az utalást.)

hogy prédikálhasson, elszakad a hódoló tömegtől, és bárkába száll – innen beszél a parton állókhoz (4,1). A Megdicsőülés után a sokaság „felbolydult”, és „eléje futott, hogy köszöntse őt” (9,14–15). A főpapok és az írástudók nem mernek hozzányúlni ahhoz, akit ellenségnek gondolnak, éppen a nagy csodálat miatt, amelyet a sokaság iránta tanúsít (11,18 vagy 12,12). Jézus maga tele van együttérzéssel: „Szánakozom a sokaságon, mert már három napja vannak velem, és nincs mit enniük.” (8,2) Végül a 10,1-et mintha kimondottan azért írta volna a szerző, hogy ellentmondjon a 4,11–12 szövegének: „És megint nagy sokaság gyülekezett hozzá, ő pedig szokása szerint ismét tanította őket.”¹⁸ A sokaság tanítása tehát Jézus számára állandó, szokássá vált foglalatosság. Bárki hallgathatta. „Jöjjetek énhozzám mindnyájan.” (Mt 11,28) Hogyan hirdethette volna tehát az, aki „szelíd és alázatos szívű” (Mt 11,29), aki „nem azért jött, hogy elítélje a világot” (Jn 12,47), a visszavonhatatlan büntetés, a hallgatói közötti irgalmatlan különbségtétel programját? A válasz, amit Márk evangéliuma Jézusnak tulajdonít, értelmetlenül kegyetlen, sőt „teológiai szempontból botrányos”.¹⁹ „Abszurd” – véli T. W. Manson.²⁰ Amennyiben Jézus célja az volt, hogy a többség számára akadályozza a megértést, a megtérést, a bűnbocsánatot, nem lett volna-e logikusabb, ha egyszerűen csak hallgat? Miért vesztegette mégis az idejét megfejtetlen, talányos mesékkel?

Mielőtt azonban továbblépnénk, hadd hívjuk fel a figyelmet Jézus beszédmódjának bizonyos árnyalataira, amelyek kizárják az egysíkú következtetéseket. Ő nem túlfűtött népvész. A sokaság iránti szeretete nem jelenti annak bálványozását, és nem valamilyen ízetlen populista doktrínát kínál. A mester nem hajlandó feltétel nélkül kiszolgálni tanítványait, és ha szükséges, fenyegetni is képes. Különös, hogy retorikájának ez a vonása – feltételezésünkkel ellentétben – nem jelenik meg az evangélium Márk szerinti változatában. Máténál (11,20–23) és Lukácsnál (10,13–15) viszont nyilvánvalóan megmutatkozik, mégpedig akkor, amikor Jézus megfeddi próféciájában Korazim, Betsaida és Kapernaum vétkeseit, tehát éppen azoknak a városoknak a lakóit, akik között sok csodát tett. Az elkeseredés jelei ugyanakkor Márknál is megjelennek: „Ó, hitetlen nemzedék, meddig leszek még veletek? Meddig szenvedlek még titeket?” (9,19) Lukácsnál szintén: „...ha meg nem tértek, mindnyájan ugyanúgy elvesztek” (13,5). Már ebből is látszik, hogy Jézus éles válasza, amelyet a tanítványok kérdésére adott a példázatban való beszéd értelmére vonatkozóan, nehezen kerekíthető le az írásmagyarázat eszközeivel. A Megváltó nem hangoskodik, mint egy kivégző angyal, de nem is valamilyen *soft* igehirdető; nem osztogatja kedélyesen a bűnbocsátó

¹⁸ Valamennyi idézett rész magyarázatát ld. Hermaniuk, Maxime: *i. m.* 304–307.

¹⁹ Meagher, John C.: *Clumsy Construction in Mark's Gospel. A Critique of Form and Redaktionsgeschichte*. Toronto Studies in Theology 3. Edwin Mellen Press, New York–Toronto 1979, 121; idézi Hultgren, Arland J.: *i. m.* 460.

²⁰ Manson, T. W.: *The Teaching of Jesus. Studies in Its Form and Content*. Cambridge University Press, Cambridge 1935, 76; idézi Hultgren, Arland J.: *i. m.* 458.

cédulákat. Bizonyára alapos oka volt annak, hogy a mindenkit szeretetében fogadó szíve ellenére olykor mégis a kirekesztés gesztusait alkalmazta.

c) Az evangéliumok azonban a Krisztus válaszána következetes elemzése elé egyéb akadályokat is állítanak. Először is világos, hogy ő nem csupán a „kivülállókhöz” beszél példázatokban. Nagyon sok példázat címzettjei a tanítványok, mások az ellenfelekhez (főpapok, írástudók stb.), ismét mások a tág értelemben vett sokasághoz szólnak. Végül pedig olyanok is vannak, amelyek vegyes hallgatóság előtt hangzanak el, akik soraiban ott találjuk mindhárom említett csoport tagjait. Való igaz, hogy a tanítványok többnyire alapos magyarázatot is kapnak a Mestertől, de nem mondható, hogy sajátos helyzetüknél fogva ők mentesülnének attól a példázatos nyelvezettől, amelynek el kell bizonytalanítania az „avatatlanokat”. Továbbá azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy kik is valójában a „kivülálló” és a „közellévők”, s hogy e két csoport éleslátását illetően egyértelmű-e a különbség közöttük. Vajon csak a kívülálló a Jézus *ellenfelei*, vagy pedig velük együtt a sötét, közömbös tömeg is, amely képtelen arra, hogy túllépjen a szokásos bölcsesség előregyártott keretein? A szövegekből az tűnik ki, hogy az „elutasítottak” csoportjába válogatás nélkül beletartoznak mindazok, akikről nem mondható el, hogy „körülötte lévők, a tizenkettővel együtt” (Mk 4,10). Másfelől pedig létezik bizonyos különbségtétel a „bentiek” körén belül is. Márk evangéliuma 13. részében arról értesülünk, hogy Jézus csak Pétert, Jakabot, Jánost és Andrászt avatja be bizonyos titkokba az Emberfia végső eljövetelel kapcsolatosan, akik csak „maguk között” (13,3) kérdezték őt.²¹ A megdicsőülés eseményéhez Jézus mindössze Pétert, Jakabot és Jánost választja mint tanút (Mt 17,1). Akkor hát a többi tanítvány „kivül rekedt”? Még egy utolsó kérdés: az is elhangzik, hogy az ellenségektől és a bűnös néptől eltérően a tanítványok birtokolják a megértés ajándékát. Nekik „megadatott, hogy értsék” az átláthatatlan titkokat, miközben a hallgatóság többi része „néz ugyan, de nem lát, hall, de nem ért”. Valójában nem mindig áll így a dolog: az evangéliumok számos helyén Jézus kénytelen megállapítani – nem minden keserűség nélkül –, hogy a tanítványai olykor éppoly értetlenek, mint a „kivülálló”.²² A közelálló, úgy tűnik, nem értik például a magvető példázatát: „Nem értitek ezt a példázatot? Akkor hogyan fogjátok megérteni a többit?” (Mk 4,13) „Ti is ennyire értetlenek vagytok?” (Mk 7,18) A „kőszív”, amelyről Ézsaiás beszélt, láthatólag egyszerűben a „beavatottak” jelzőjévé is vált: „Mert a kenyerekből még nem okultak, és a szívük kemény maradt” (Mk 6,52). „Még mindig nem veszitek észre és nem értitek? Még mindig keményszívűek vagytok? Van szemetek, mégsem láttok? Van fületek, mégsem hallotok?” (Mk 8,17–18) Még kevésbé készek a tanítványok megérteni Mesterük próféciját közeli haláláról és feltámadásáról, bármilyen világos is az: „Ők azonban semmit

²¹ Vö. Hermaniuk, Maxime: *i. m.* 321–322; valamint Hultgren, Arland J.: *i. m.* 455.

²² Úgy tűnik, Márk szerint „a példázatok azt jelzik, hogy *senki* sem képes megragadni azok értelmét.” Vö. Kermode, Frank: *i. m.* 27. (A *dólt* kiemelés a szerzőtől, A. P.) Ld. még a 45. oldalon is: „...sohasem vagyunk odabent...”

sem értettek ezekből. Ez a beszéd rejtve maradt előlük, és nem értették meg a mondottakat.” (Lk 18,34) Másfelől viszont „a kívülálló” némelykor nagyon is jól értik, miről van szó: miután a gonosz szőlőmunkások példázatát hallják (Mk 12,1–9), a főpapok, írástudók és a város vénei tökéletesen tisztában vannak vele, hogy ez „ellenük” hangzott el (Mk 12,12).

Teljesen érthető, hogy az írásmagyarázat mindig is frusztrációval tekintett a Mk 4,11–12 szakaszra. Eltökélten keresték azokat a filológiai, történeti és dogmatikai megoldásokat, amelyek teológiailag elviselhetővé tehetnék Jézus keménységét azokkal szemben, akik nem érdemelnek mást, *csupán* példázatot... Hát csak néhány választottnak beszél Jézus? Keresztyén szempontból elfogadható-e, hogy távol tartsd azokat, akik nem tartoznak a te közvetlen környezetedhez? A tanítványok nehézfejűsége tolerálható, míg a tömegé reménytelenül bűnös? Ha pedig némelyek eleve arra ítéltetnek, hogy ne értsenek, és bűneik meg ne bocsáttassanak, akkor netán a predestináció mellett szól ez a rész?²³

A filológusok, akik minden áron tisztázni próbálták ezt a nagyon nehezen érthető szöveget, a legradikálisabb megoldást választották – amint ez gyakran történik: kijelentették, hogy a szöveg annyira különös, hogy egyszerűen kétségbe kell vonni a hitelességét. Bizonyára nem autentikus: csak betoldás (véletlenszerű vagy szándékos), suta adalék (a Márké, vagy későbbi, valaki másé). A nyelvészek – főleg régi írások esetében – ösztönösen hajlamosak inkább a szöveg történetiségében kételkedni, mint saját éleselméjűségükben. A kérdés ily módon gyorsan és véglegesen megoldódik. Ezt a csakis filológiai gondolkodó magabiztosságot sajnálatos módon sok olyan – igen tiszteletre méltó – egyetemi kutató és teológus is átvette, mint például A. Jülicher, W. Bousset, R. Otto, A. Loisy, vagy Montefiori, Lowrie, B. T. D. Smith és mások.²⁴ Szerintük ez a szöveg nem tekinthető Krisztustól származó beszédnek, mégpedig a görög *hina* kötőszó miatt („azért, hogy”; „avégre”); ez tehát olyan végső kijelentést vezet be, amely határozott szándékból ered. Márknál is és Lukácsnál is ezen a kötőszón fordul meg Jézus beszédének vállalt célja akkor, amikor a „kívülállókhöz” példázatokban szól: meg kell őket akadályozni abban, hogy értsenek. Ez a cél pedig mindenestől idegen Krisztus prédikálásától és általában küldetésétől. *Ergo* a szöveg gyanús. Van olyan kísérlet is, amely nem a szöveget, hanem annak fordítását teszi kérdésessé. Találtak olyan helyeket a görög iratokban (Epiktétosznál, Aranyszájú Szent Jánosnál és még sokaknál), ahol a *hina* okozati értelemben szerepel: jelentése nem „azért, hogy”, „avégre”, hanem „azért, mert”, „mivelhogy”.

Mi több, M. Pernod egy 1927-es, az evangéliumok nyelvéről írott tanulmányában arra törekszik, hogy magában az Újszövetségben fedezze fel e kötőszó

²³ Vö. Schweitzer, Albert: *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung: zweite, neu bearbeitete und vermehrte Auflage de Werkes „Von Reimarus zu Wrede”*. J. C. B. Mohr, Tübingen 1913, 400 sk., idézi Meinertz Max: *Die Gleichnisse Jesu*. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster (Westphalen) 1948, 83, 4. jegyzet.

²⁴ Részletesebb kifejtés és könyvészet: Hermaniuk, Maxime: *i. m.* 11–13.

kauzális értelmét (a Jelenések könyvében belül például 14,13; 16,15 vagy 22,14).²⁵ Ezt az értelmezést támasztja alá a Máté-féle változat, ahol a *hiná* kötőszót a *hoti* helyettesíti. Ez utóbbi egyértelműen ok-okozati magyarázatot vezet be: „Azért beszélek nekik példázatokban, mert látván nem látnak” (Mt 13,13). Márk és Lukács büntetőbírója (ilyenként fogadja el kommentárjaiban Augustinus és Aquinói Tamás) Máténál sokkal inkább irgalmas szónok: példabeszédeivel tompítja igazságának vakító fényét. Ezt pedig azért teszi, hogy a felkészületlen hallgatók össze ne zavarodjanak, vagy azért, hogy amennyiben megértik a mondotakat, az ne váltson ki belőlük ellenállást, és ily módon korábbi értetlenségüket ne a blaszfémia bűne kövesse. Egyszóval: az avatatlanok esetében Jézus a vakító evidencia helyett inkább a félhomályt választja, egy olyan közvetett beszédmódot, amely arra hivatott, hogy ösztönözze és előkészítse a világosságra való várakozást.²⁶ Tekintélyes teológusok indulnak ki ebből a feltételezésből, élükön Aranyszájú Szent Jánossal (vagy a modernek közül P. Lagrange). Ha mégis elfogadjuk a *hina* célhatározói jelentését, továbbra is ki kell tartanunk a *mepote* „ha nem” fordítása mellett (a „nehogy valamiképp” helyett); így a Mk 4,11–12 egyszerűen „érthetővé” válik. Joachim Jeremias fordításában: „Nektek ajándékozta Isten az isteni uralom titkát, a kívülállóknak azonban minden rejtélyes, hogy (amint meg van írva) nézzenek, és mégse lássanak, halljanak, és mégse értsenek, hacsak nem térnek meg, és Isten meg nem bocsát.”²⁷

A példázatban való beszéd tehát első hallásra megnehezíti a megértést, de nem zárja ki Isten végső bűnbocsánatát, azzal a feltétellel, hogy a „kívülálló” Istenhez *fordulva* jó útra térnek, túllépnek korlátjaikon, és visszanyerik éleslátásukat. A példázatok homálya próbatétel. Akik túljutnak rajta, megmenekülnek.²⁸

A tanítványok kérdésére – „Miért beszélsz nekik példázatokban?” – Jézus (első látásra) szokatlan választ ad; ennek megértésére most más utat keresünk, mint amiket eddig bemutattunk.

Először is nem fogjuk megengedni magunknak, hogy kétségbe vonjuk a vizsgált szöveg hitelességét. Nem írhatjuk át az evangéliumokat azért, hogy a mai bölcsesség „tejfogának” megfelelő eledellé tegyük. Amennyiben komolyan vesszük a szent szövegek kinyilatkoztatott jellegét – ez minimális udvariassági gesztus, amikor föléjük hajolunk, hitelesnek tekintve ezzel előállásuk módját, és tiszteletben tartva terjesztésük *intencióját* –, úgy tartózkodni fogunk attól, hogy a velük való párbeszédet az elvi szintre emelt gyanakvással kezdjük. A szöveget éppen annak kell tekinteni, ami, és úgy kell megérteni, *ahogyan az előttünk áll*. A Mk

²⁵ Vö. Hermaniuk, Maxime: 312–316.

²⁶ Van, aki egyenesen úgy véli, hogy noha a kívülállóknak nincs közvetlen hozzáférésük a „titokhoz”, a példázatok ennek a lehető legjobb pótlékát kívánják nyújtani. Vö. Kermodé, Frank: *i. m.* 149., 4. jegyzet.

²⁷ Vö. Jeremias, Joachim: *Jézus példázatai*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990, 11. (A mű fordítója ismeretlen.)

²⁸ A Jeremias-féle értelmezés mellett szól a Jézus által idézett rész is Ézsaiás könyvéből. A szöveg végkicsengése nyitva hagyja a reménység lehetőségét: Izráel teljes pusztulása után „egy ilyen hajtás végül szent maggá válik” (Ézs 6,13).

4,11–12, valamint ennek párhuzamos változatai Máténál és Lukácsnál, pontosan azt akarják mondani, amit mondanak, még akkor is, ha ez ellentmond mentális, kulturális és lelki beidegződésünknek. Jézus tehát kijelenti, hogy azért beszél példázatokban – különösen azoknak, akik nem tartoznak szellemi családjához –, hogy jó előre gátat vessen mindenféle könnyű megértési kísérletnek, feloldjon bármilyen kognitív „lemerevedést”, legyőzze az értelem és érzelem tehetetlenségének mindennemű „ellenállását”. Ő semmi továbbit nem ajánl akkor, ha nem fogadják el, vagy legalábbis nem várják az általa felajánlottakat. Nem ad, ha nincs meg a *fogadókészség* garanciája. Nem kereskedői számításból jár el így, nem azért, mert profit nélkül nem akar befektetni, hanem mert tudja: amit ajánl, értéktelen marad, ha az nem válasz bizonyos valós szükségletekre és eleven kérdésekre. Jézus csak akkor „áll rendelkezésre”, ha az övéhez hasonló készségességgel találkozik. Következésképpen, válaszában „kegyetlensége” maga is példázat. Ez egy sor más példázat elején áll, amelyek együttesen a *receptivitás analitikájaként* foghatók föl. A „hívek” és „kívülálló” közötti törésvonal nem a „beavatottak” és „avatatlannok” között húzódik, hanem a készséges és nem készséges hallgatók között.

Az a második tételünk (a szöveg hitelessége után), hogy a vizsgált szakasz távolról sem tekinthető kivételnek az evangéliumok világában. Jézus az Újszövetség más helyein is „kegyetlen”, vagy legalábbis kemény. Nézzük például a jól ismert részletet a Mt 7,6-ból: „Ne adjátok azt, ami szent, a kutyáknak, gyöngyöiteket se dobjátok a disznók elé, nehogy lábukkal megtiporják azokat, majd elletetek fordulva szétépjenek titeket.” A Biblia világában mind a kutyának, mind a disznónak negatív, sértő mellékjelentése van.²⁹ Akár a hitetlenekre vagy a más vallásúakra, akár valamilyen faji jellegű tisztátalanságra vonatkoztatják, mindenképpen az elfogadott értékek körén „kivülieket” jelenti.³⁰ A szöveg arra az alapvető összeférhetlenségre hívja fel a figyelmet, amely a felajánló (és ajánlata), valamint a fogadó fél között van. Az „adás” gesztusa nem minden helyzetben jelent nagylelkűséget. Adhatsz valami olyat is, ami nem fér össze a fogadó fél természetével, szükségleteivel, határaival, szokásaival; ebben az esetben az ajánlat nem csupán nem helyénvaló, de egyenesen veszélyes mindkét fél számára. Nem adsz a kutyának szénát, a szamárnak csontot, sem a békának vizet.³¹ Hasonlóképpen, nem ajánlasz megoldást annak, aki úgy véli, ő már ismeri azt, és ezért megveti a te javaslatodat. Minden bölcs tanító körültekintően választja meg tanítványait, az alkalmatlanok kizárása pedig csak látszólag kegyetlenség, vagy

²⁹ Vö. Münch, Christian: Perlen vor die Säue (Von der Entweihung des Heiligen) – Mt 7,6. In: Zimmermann, Ruben (szerk.): *Kompendium der Gleichnisse Jesu*. 1. Auflage. Gütersloher Verlags-haus, Gütersloh 2007, (400–404) 401.

³⁰ Az exegéták megjegyzik, hogy itt a *kyon* görög szó áll, amely általában házon „kivüli” kóbor kutyát jelent (Lk 16,21-ben szintén). A „házi” kutya megnevezése *kyonarion*; vö. Mt 15,26; Jézus itt a kánaáni asszony kérésére elfogadja, hogy az ilyen kutyák is ehetnek a ház gyermekeinek asztaláról lehulló morzsákból.

³¹ Az ilyen típusú összeférhetlenségek alapos elemzését ld. Lips, H. von: Schweine füttert man, Hunde nicht – ein Versuch, das Rätsel von Matthäus 7,6 zu lösen. In: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 79. (1988), 165–186.

önkényes kizárólagosság. A „szent isteni harag” más példázatban is megjelenik (*A király fiának a menyegezője* és *A gonosz szőlőmunkások* példázatában – ezekkel a továbbiakban foglalkozunk).

Van tehát egy sor olyan szöveg, amelyet ha szó szerint értelmezzünk, Jézus „keresztyénietlennek” tűnhet a hagyományosan gondolkodó olvasó számára. Mégpedig azért, mert hozzászoktunk az olyan petyhüdt, ostoba keresztyénséghez, amely „demokratikusan” és szentimentálisan beleolvad egy olyan közegbe, s amely egyre közömbösebb, vagy éppen ellenséges. A keresztyénség – mondják főleg bizonyos „nagyvonalú” értelmiségiek – egy-egy ortodox anyóka lelkében honol. Meglehet. Csakhogy attól függ, milyen ez a lélek. Nem minden szépkorú háziasszony, aki vakbuzgón tüsténkedik a templom körül, tekinthető a hit legnagyobb tabernákulumának. Igen, a krisztusi szeretet bizonyára határtalan, feltétlen, „hosszútűró”. „Mindent eltűr.” Kivéve az ostobaságot és az erőszakot. Nem kényszeríti rá magát senkire, nem csúfolja meg az embertárs szabadságát, legyen az közeli barát vagy kívülálló. A krisztusi szeretet nem ajándékozható oda a köveknek, a megátalkodott és elállatiasodott fajzatoknak, a professzionális ellenszegülőknek – sem az alvóknak. Nem fertőzi meg álmokor idején az egész világot. *Mindenkinek* jelen van, de nem *bárki* számára. És főképp nem azoknak, akik nem fogadják, nem kívánják, nem viselik el. Mint minden igazi szeretet, a krisztusi szeretet sem működik másképp, csakis a kölcsönösség alapján. A többi rózsaszín irodalom, populista érzélgősség.

Ami a „kívülállókát” illeti, őket nem lehet diszkriminatív módon pontosan körülhatárolni. Nem feltétlenül a más vallásúak, a tanítványok szűk köréhez közvetlenül nem kapcsolódó sokaság jelenti a Krisztus tanításán „kívül” maradókat. A kívüllet magának a világban való megjelenésünknek a feltétele, az őstrauma, amelyet minden újszülöttnak el kell viselnie, amikor *kijön* az anyaméhből, vagyis amikor a zárt, védelmező univerzumból hirtelen idegen világba csöppen. Az *idegenség* a kívüllet első jellemzője. Ezzel az idegenséggel szembesülve két lehetőség közül választhatunk: 1. vagy az alkalmazkodás érdekében tett erőfeszítés útjára térünk, amely szükségképpen elidegenít eredeti menedékünkötől, „anyaméh-mátrixunktól”, és ily módon önmagunktól is elidegenedünk a világ magába szippantó idegenségében; 2. vagy pedig szerzetesi fogadalomhoz hasonló elhatározással eltávolodunk a kintlet birodalmából, látóterünk peremére szorítjuk a világot, végső soron pedig teljesen kilépünk abból: a szerzetes úgy tekint magára, mint aki kívül került a világi kintleten. Ő valóban – legalábbis a keresztyénségen belül – éppen azt a teljességre jutott embertípust testesíti meg, aki – Istenhez kapcsolódása révén – alapvetően „kívül van e világon”.³² Beszélhetünk tehát „rossz” kívülletről, amikor a személyt elnyeli e világ pusztasága, valamint „jó” kívülletről, a világtól való szabadság értelmében. Jé-

³² Vö. Dumont, Louis: *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*. Paris, Le Seuil 1983. A hivatkozott idézet a román kiadás (*Eseu asupra individualismului*. C. E. U. Press – Anastasia, București 1997) 39. oldalán található. Ld. még általában az I. fejezetet, amelynek címe magyarul: „Genezis 1. Az világon kívüli individuumtól a világban élő egyénig”.

zus olyan köztes megoldást javasol, amely a világ kívül-valóságát akarja megszentelni; ily módon „belül-valóvá” kívánja tenni a világot, mégpedig úgy, hogy ez megmentse annak kívül-valóságát, anélkül azonban, hogy megvetné vagy szétrombolná azt. Más szóval: az a kívül-valóság, amely ellen Jézus harcol, nem a teremtett univerzum tartozéka, hanem a teremtményé, aki a Teremtőjéhez való viszonyát tekintve a kívüllét állapotába bukott. Ebben az értelemben a kintlét a legfőbb bűn, súlyosabb, mint a „cselekedeti bűn” (ölés, lopás stb.) és a „szenvedélybűn” (büszkeség, kapzsiság stb.), hiszen az mind ezek *forrása*. Kívül maradni a hiten, a befelé – azaz a szív mint a legfőbb instancia székhelye felé – történő folyamatos tájékozódáson, egyenértékű azzal, hogy helyet adunk mindenféle zabolátlanságnak.³³ Ilyen értelemben *mindnyájunkat* fenyeget az a veszély, hogy „odakint” ragadunk: kívül a megfelelő válaszon, a helyes életvezetésen, az Isten országán. Mindnyájan eleve annak a vendégnek a helyzetében vagyunk, aki megfelelő öltözet nélkül érkezik a menyegzőre (Mt 22,11–13), emiatt pedig a szolgálknak (ismét) ki kell dobniuk őt (*ekbalete auton*). Kívül vagyunk a szabályon, a saját magunk projektjén, eredeti rendeltetésünkön. *Kívül*. És többnyire azért nincs megfelelő válaszuk, mert a kérdésen is kívül vagyunk. Elveszítettük azt a készséget, hogy a lényegre kérdezzünk rá, már nem érzékeljük a végső kérdések mélységét. Krisztus a példázataiban nem a kényelmes válaszok széles választékát kívánja nyújtani, hanem behív a kérdés terébe (amely, meglehet, első hallásra megdöbbsent). Azaz megkísérli megértetni a kívülállókkal, hogy nem kaphatnak választ olyan kérdésekre, amelyek nem foglalkoztatják őket, s amelyeket fel sem tesznek. Meg azt is, hogy bűnös a helyzet, amiben vannak: „kívül” lenni annyi, mint *kéjficamodott* tagként létezni, kívül esni saját körünkön, elmozdulva, nem megfelelő helyen élni. Amikor nincsenek megfelelő kérdéseink, azt sem értjük, amit érteni vélünk. Ha viszont megvan a kérdés, kristálytisztán meg fogjuk érteni azt, amiről még előző nap is azt hittük, hogy túl van a megragadhatóság minden lehetőségén. (Lk 8,18: „Mert akinek van, annak adatik, de akinek nincs, attól még az is elvétetik, amiről azt gondolja, hogy az övé.”)

Óhatatlanul meg kell itt említenünk a *Geworfenheit* heideggeri fogalmát, amely a világban való létezésünk módját jelöli (*In-der-Welt-Sein*).³⁴ Heidegger számára a „létbevetettség” az ittlét, a *Dasein* lényegi állapota, az ember eredendő meghatározottsága. A létezés helyzetébe tettünk anélkül, hogy erről bárki is kikérte volna a véleményünket, anélkül, hogy értelmileg megragadhatnánk annak a gesz-

³³ A szív keménységeként értett „kivüllét bűnről”, illetve ennek a létállapotot jelölő bűnnek a viszonyáról egyéb cselekedeti bűnökhöz ld. Schuon, Frithjof: *L'ésotérisme comme principe et comme voie*. Dervy-Livres, Paris 1978, 154–155.

³⁴ Vö. Heidegger, Martin: *Lét és idő*. Ford. Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István. Osiris, Budapest 2001. Ld. különösen az 5. fejezet 38. paragrafusát: *A hanyatlás és a belevettség*, 207–212. A szerző itt felhívja a figyelmet a román kiadásban (*Ființã și timp*. Ford. Gabriel Liiceanu és Cătălin Cioabă. Humanitas, București 2003.) megjelent tanulmányra: Gabriel Liiceanu: *Exkursus néhány heideggeri fogalomról a Lét és idő c. műve alapján*, 576–625.

tusnak a végrehajtóját, amelynek révén létrejöttünk. Nem tudjuk, honnan bukantunk elő, nem tudjuk, hová tartunk. „Beestünk” a világba, és ez a tény „természetünk” szerves része. Csakhogy Heidegger nem hajlandó a „dobott” és a „bukott” kifejezéseknek negatív jelentést tulajdonítani, nem akarja ezeket teológiai vagy morális tartalommal megtölteni. A létbevetettség ontológiai tény, amely *meghatároz* bennünket anélkül, hogy bármilyen módon is *minősítene*. Nem „estünk” „fentről” „le”, a paradicsomból a pokolba. Mindössze „egybekapcsolattunk” – éppen létezésünk módja révén – a „világgal”, valami olyasmivel tehát, amelybe csakis az önmagunktól való elidegenedés révén tagolódhatunk be, belecsúszva az inautentikus és személytelen létbe. Amíg ezt nem értjük meg, „gondtalanul” tengődünk a reflektálatlan létezésben, miközben bármikor meglephet egy olyan vég, amelyet nem látunk előre. Csakis akkor fedezzük fel a létezés szorongását és a halál „aggodalmát”, ha az inautentikus lét feltárul előttünk. Heidegger Pál apostol Első thesszalonikai leveléhez írt magyarázatában elfogadja, hogy a hit közbelépésével gyökeresen megváltozik ez a helyzet. A hívő a szíve mélyén *tudja*, merre tart. Nem a halál, hanem a feltámadás, a *parúzia*, Jézus második eljövetele képezi immár egzisztenciája horizontját. A végcélra néző örködés ilyen módon váltja fel a szorongást. A keresztyén ember tehát nem semleges adottságként érzékeli a „bukást”. Az ősszülők bukása a kilépés őstapasztalata: a kertből a sivatagba, a fiúság állapotából az önmagának elégséges nagykorúságba, a mindentudó ártatlanságból a terméketlen kompetenciába. Jézus maga sem ölthette volna fel teljességgel az emberi természetet, ha nem lett volna része – még neki is – a „kintlét” tapasztalatában. A Megváltó pusztai megkísértésének leírásában Márk (1,12) éppen a „kidobni” szót használja: „A Lélek pedig azonnal *kivetette* (*ekballei*) őt a pusztába”. Mindannyian *kivetettek* vagyunk; magunkat dobtuk ki, vagy kidobattunk (a „Lélek” által) olyan világba, amelyet már nem érthetünk, hacsak nem úgy, ahogyan az egyik kintlévő felfogja a másikat. Amíg pedig nem találunk rá ismét a bentlét kritériumaira, arra ítéltünk, hogy az örökévalóságot „a legkülsőbb sötétségben” töltsük. Semmiben sem benne lenni, senkiben sem jelen lenni, nem rendelkezni „benső” dimenzióval – ez maga a pokol. Nem csoda, ha ebben a helyzetben nem sokat értünk abból, amit hallunk és látunk. Számunkra minden „példázatban történik (*ginetai*)” (Mk 4,11):³⁵ élünk, de nincs világos elképzelésünk az élet értelméről, meghalunk anélkül, hogy tudnánk, mi a halál, szenvedünk, de nem tudjuk, miért. Minden csak „példázat”, azaz „probléma”, „titok”, tisztázatlan kérdés. Jézus példázata először is *helyre kívánja tenni* az általánosan kifecamodott létállapotot, megfelelő módon *vissza akarja helyezni* a „kívülállókat”, az igazságot pedig *vissza szándékszik állítani* jogiba. Csupán vissza próbál dobni „belülre” (a *para-ballo* etimológiája is ezt sugallja: *összedobni*, egymás mellé helyezni); a *belülre dobás szerkezeteként* Krisztus példázatos beszéde nem kíván rögzülni, vagy a végső szó lenni. A cél elérése után végül is fölöslegessé válik. A diagnózis kimondása – az elsötétült elme és a ve-

³⁵ E fordításhoz ld. a Masson, Charles: *Les paraboles de Marc IV: avec une introduction à l'explication des Évangiles*. Delachaux et Nielé, Neuchâtel, Paris 1945, 26–28.

szély, amit ennek az elsötétülésnek a krónikussá válása jelent – a Mt 13,10-zel kezdődő példázatsor első eredménye. Jézus tisztában van azzal, hogy bizonyos „ellensúlyt” kell megalkotnia, amely némiképp kétértelmű is. Olyat, hogy az a felkészültek számára *útfelző*, a felkészületleneknek pedig *akadály* vagy *tiltótábla* legyen.³⁶ A „kívülálló” igen tarka tömeg: vannak köztük ostobák, megátalkodottak, felelőtlenek, ellenszegülők és rajongók (sokan közülük éppen azért maradnak kívül, mert már odabent lévőknek képzelik magukat). Olyan eljárást találni, amely mindenkinek megfelel, igen bonyolult stratégiát igényel: egyrészt mindig nyitva kell hagyni a „belépés” lehetőségét, másrészt viszont azzal az elővigyázatossággal kell eljárni, amely képes leplezve kinyilatkoztatni és határozottan lezárni a bejáratot a sötét szívűek előtt. Ezt nevezi Frank Kermode a példázatok „órakulumszerűségének”, „kettős funkciójának” (leleplezés és elleplezés), „sugárzó sötétségének”.³⁷

Am ennek nem kell mindig így maradnia. „Eljön az óra, amikor többé nem példázatokban szólok hozzátok, hanem nyíltan (*parrhesia*) beszélek nektek az Atyáról.” (Jn 16,25) Tehát a példázatokban való beszéd *helyzetfüggő* megoldás, kimondottan a húsvét előtti időszak és Jézus *földi* stratégiájának tartozéka. A teljes igazság, amit csupán a Fiú tud az Atyáról (Mt 11,27), az „Ország titka” (és Jézusé, aki e titok manifesztációja) egyelőre kívül esik az emberek „kívül-létének” az állapotán. Túl kemény, túlságosan meredek ez a közönséges emberi sors számára. Minthogy *mindannyian* kívül vagyunk – még az apostolok is, miközben Jézus mellett tartózkodnak³⁸ –, nem áll módunkban megemészteni ezt a *radikális igazságot*. A Tanítás lelki „tej-eledelét” (1Pt 2,2) tudjuk csak befogadni, annak szelídített, „természetes” képességeinkhez szabott változatát. „A nem lelki ember pedig – mondja Pál apostol – nem fogadja el Isten Lelkének dolgait, mert ezeket bolondságnak tekinti, sőt megismerni sem képes” (1Kor 2,14). Szükséges tehát *beburkolni a kinyilatkoztatást* egyfajta oltalmazó homályba. A példázat maga ez az *oltalmazó homály*: ragyogó fény-árnyék, lelki tej. Jézuséhoz hasonló nyelvezetet használnak az apostolok is, amikor a még éretlen sokasághoz szólnak: „Én tehát, testvéreim, nem szólhattam hozzátok úgy, mint lelki emberekhez, hanem csak úgy, mint testiekhez, mint Krisztusban kiskorúakhoz. Tejjel tápláltalak titeket, nem kemény eledellel, mert még nem bírtátok volna el. Sőt még most sem bírjátok el, mert még testiek vagytok” (1Kor 3,1–3). Vagy amikor a zsidókhöz beszélnek: „...olyanokká lettek, mint akiknek tejjre van szükségük, nem kemény eledelre. Aki ugyanis tejen él, járatlan az igazság igéjében, mivel kiskorú. A nagykorúaknak pedig kemény eledel való” (Zsid 5,12–14). Jézus beszédében a példázat bizonyos értelemben *apofatikus* jellegű. Ahogyan Istenről is csupán őt beszűkítő kijelenté-

³⁶ Az eredetiben szójáték: *indicație/interdicție – a ford. megj.*

³⁷ Kermode, Frank: *i. m.* 47.

³⁸ „Még sok mindent kellene mondanom nektek, de most nem tudjátok elviselni” (Jn 16,12) – állapítja meg Jézus, amikor elbúcsúzik tanítványaitól. Vö. uo. „Az odabent-lét csupán bonyolultabb módja a kívül rekedtség állapotának.”

seket tudunk tenni, ugyanígy az ő igazságáról sem értekezhetünk explicit, tökéletesen átlátható módon. Ez azt jelenti, hogy szükségszerű a példázatban való beszéd, függetlenül a hallgatóságtól és a hallgatóság különböző rétegeire jellemző sajátos megértési nehézségektől: „...példázat nélkül semmit nem mondott nekik, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által: »Példázatokra nyitom meg számat, a világ kezdete óta rejtett dolgokat jelentek ki.«” (Mt 13,34–35)³⁹ A példázatok tehát arra valók, hogy *teljes egészében* közöljék a „rejtett” dolgokat. Továbbra is kérdés, hogy e teljes közlés mindenkinek szól-e, vagy csak a „közelieknek”. Amennyiben a teljes igazság csupán a „beavatottakat” illetné meg, úgy itt egy alig leplezett keresztyén „ezotéria” hirdetéséről lenne szó, amelyet maga Jézus prédikációs stratégiája igazol. Ez a gondolat viszont elfogadhatatlan az egyházatyák számára, akik mindenféle szibillikus eretnokség támadása közepette meg voltak győződve a keresztyén igehirdetés nyílt, nyilvános és egyetemes jellegéről. Az V. század elején döntő fordulatot jelentett a krisztusi üzenet ezotérikus magyarázatoktól való megtisztítását illetően Augustinus János evangéliumához írt kommentárjainak a gyűjteménye. Értelmezése szerint az alexandriai teológusok által bevezetett különbségtétel a *psychikoi* és *gnostikoi* között – vagyis a csak „tejnek eledelével” táplálkozók és a „húsételre” áttértek között – nem a két külön csoportba rangsorolt hívők közötti eltérést jelöli, hanem ugyanazon személy szellemi fejlődésének más és más szakaszát. Az üzenet mindenki számára hiánytalanul elhangzott: „...mindazt, amit hallottam az én Atyámtól, tudtul adtam nektek” (Jn 15,15). Ahhoz azonban, hogy meg is értsük ezt, mindannyiunknak be kell járnunk egy utat: az egyszerű, homályos hittől a mély megértésig, a csecsszopó passzivitásától a felnőtt ismeret eltökélt együttműködéséig. Ezen az úton való haladáshoz a Szentlélek vezetésére hagyatkozhatunk, belső tanítónkéra (*interior magister*), aki elvezet minket „a teljes igazságra” (Jn 16,13). Minden szellemi út tehát kívülről befelé vezet. A kívül lévőknek csupán korlátozott hozzáférésük van az igazsághoz, mert még nem érettek rá. Ily módon őket nem a kirekesztés tartja távol ettől, hanem a megértési szintjük homálya. A rabbinikus gondolkodás fogalmaival élve azt mondhatnánk, hogy a kívülállókra Isten nevelő célzatú *igazsága* árad ki, míg a közeliekre az ő *szeretete*. „A megfeszített Krisztus – tanítja Augustinus – tej a csecsemőknek, ugyanakkor kemény eledel azoknak, akik magasabb szinten állnak.”⁴⁰

³⁹ Fonck, Leopold S. J.: *Die Parabeln des Herrn im Evangelium*. F. Rausch, Innsbruck 1902, 32–33, ahol a szerző R. Cornely Pál apostolnak a Korinthusiakhoz írt első leveléhez írt kommentárját idézi (1Kor 14,21–23), amely szerint analógiát láthatunk a nyelveken szólás (*glossolalia*) és a példázattal történő tanítás között: mindkettő „fordítást” igényel ahhoz, hogy a hallgatóság számára érthető legyen.

⁴⁰ Ld. mindehhez Stroumsa, Guy G.: *Hidden Wisdom. Esoteric Traditions and the Roots of Christian Mysticism*. Studies in the History of Religions 70. E. J. Brill, Leiden, New York–Köln 1996 (8. fejezet: *Milk and Meat: Augustine and the End of Ancient Esotericism*, 132–146).

A példázatokban szóló tanítás – akárcsak Krisztus valamennyi beszéde – árnyalatokból, meglepetésekből és paradoxonokból áll. Semmi sem szorítható mértani „rendszerbe”, nem határozható meg lineáris ok-okozati összefüggés szerint, dogmatikailag nem osztályozható. A példázat a tömény ismeret bölcs feloldása, a csecsemők törekenységéhez szabott finom pedagógiai manőver; ugyanakkor a titok elmélyítése is, amely távol tartja az avatatlanokat. Egyébként pedig a „gyermeki” lét idealizálását mint a Krisztushoz vezető optimális utat fenntartásokkal – *cum grano salis* – kell fogadnunk.⁴¹ A közismert igeversek mellett, amelyeket mindenki azonnal idéz – Mt 11,25: „...elrejtetted ezeket a bölcssek és értelmesek elől, és felfedted az egyszerű embereknek”, vö. Lk 10,21; vagy Mk 10,15: „...aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be oda”, vö. Mt 18,3 – nagyobb figyelmet kell fordítanunk az olyan kemény szövegekre is, mint az 1Kor 14,20: „Testvéreim, ne a gondolkodásban legyetek gyermekek, hanem a rosszban legyetek kiskorúak, a gondolkodásban ellenben érettek legyetek.” A példázatok egyszerre szólítják meg az ismeretben nagykorú gyermeki ártatlanságot és az infantilis éretlenséget: az előbbinek odaadják magukat, az utóbbi elől meg elrejtőznek. Fényként felfedik magukat, sötétségként rejtve maradnak. A világosság és sötétség sem egysíkúan értelmezhető fogalmak. Jézus „a világ világossága” (Jn 8,12; vö. 12,46), ugyanakkor rejtélyesen is beszél, miközben apostolaira bízva a nyílt beszéd feladatának betöltését a Szentlélek által – halála és feltámadása után: „Amit mondok nektek a sötétben, azt mondjátok el napvilágnál” (Mt 10,27; vö. Lk 12,3 vagy Ef 3,9). Az ősellenségben egyébként fény és árnyék áthatja egymást (Jn 1,5), maga a fény pedig nem egyértelműen pozitív valóság: lehet az szétszórt, csalóka, hiábavaló – azaz luciferi (vö. Lk 10,18), bukott fény.

Példázatban beszélni szükségszerű, ám, mint mondtuk, ez helyzetfüggő is. Eszkatológiai távlatban arra rendeltetett, hogy megszűnjön; nem hordozza magán az isteni igazság örökkévalóságot kölcsönző pecsétjét. Ezt a pecsétet csupán a még eldöntetlen, alkalmi jelen hordozza. „Mert nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék, és olyan titok, amely ki ne tudódnék” (Mt 10,26. Vö. Mk 4,22; Lk 8,17; 12,2). Mi több, maga Jézus nyújt előzetes ízelítőt a titok alóli végső feloldásból (ez egyben a példázatos beszéd eltörlését jelenti) akkor, amikor e földi és az örökkévaló élet határán valamit leleplez tanítványai előtt feltámadása titkából: „...elhagyom a világot, és az Atyához megyek” (Jn 16,28). A tanítványok csodálkozva állapítják meg, hogy megváltozott Jézus beszédmódja: „Íme, most nyíltan beszélsz, és nem példázatot mondasz” (Jn 16,29). Jézus előrejelzi ily módon a megdicsőülésnek azt a pillanatát, amikor már senki sem reked „kívül”, kivéve azokat, akik véglegesen visszautasítják az Ország „vendégességét”. Mindaddig viszont a példázatok jelentik a legmegfelelőbb di-

⁴¹ E kérdésről hasznos anyagot találunk Andreas Lindemann egyik tanulmányában: Die Kinder in die Gottesherrschaft. Markus 10,13–16 und die Stellung der Kinder in der späthellenistischen Gesellschaft und im Urchristentum. In: *Wort und Dienst*. Jahrbuch der Kirchlichen Hochschule Bethel. Új sorozat, 17. kötet. Bielefeld 1983, 77–104. Vö. a továbbiakban 99. és sk.

daktikai eszközt az olyan hallgatóság számára, amelyben válogatás nélkül együtt vannak bölcsek és bolondok, tiszták és fertelmesek, jók és rosszak, a búza és a konkoly. Mindenkihez a neki szóló rész jut el, mert a példázat kinyilatkoztató *jelzés* némelyeknek, másoknak pedig óvatos *álca*. Felfedve elrejtettek, és elrejtve felfednek – a hallgató spirituális helyzetétől függően.⁴² Másképp szólva, a példázatok hívnak, és távol is tartanak ugyanakkor. Hasonló ez Correggio *Noli me tangere* című, a Prado Múzeumban található festményéhez, amelyen Jézus jobb kezével feltartóztatja az őt megragadni akaró Magdalai Mária buzgalmát, miközben baljával egy másféle, misztikus megértés útvonalának a bejárására hívja. Leopold Fonck ezt a gondviselészerű kettősséget a következő legendával illusztrálja. Mondják, vannak katedrálisok, amelyeknek falába ittott nagy értékű templomi kincseket rejtettek. Ezeket a helyeket valamilyen sajátos fali díszítéssel jelölték. A beavatottak tudják, hogy a díszítés jelzésértékű, miközben mások számára ugyanaz a motívum semmit sem mond. A példázatok ezekhez a díszítőelemekhez hasonlóak: a bennük szereplő képek és események célja, hogy egyszerre rejtsek el és mutassák meg a rejtett kincset.⁴³ A példázatok világában senkit sem zárnak ki önkényes és igazságtalan módon, ám be sem fogadnak senkit minden feltétel nélkül. A következőkben magukra a példázatokra támaszkodva megkíséreljük meghatározni a *befogadtatás feltételeit*, azokat a kritériumokat, amelyek alapján eldől, hogy milyen mértékben sikerül betekintést nyerni a lelki igazság mélységeibe. A példázatok megkönnyítik a megértést, de akadályozhatják is azt. Milyen lehet ennek a két nagyarányú, ellentétes mozgásnak a belső dinamikája? Mit kell tenned, és milyennek kell lenned ah-

⁴² Aquinói Tamás ezt írja Máté-kommentárjában a példázatban való beszéd kétféle okáról: „Una est quia per huiusmodi parabolis absconduntur sacra ab infidelibus, ne blasphement. [...] Secunda ratio est quia per huiusmodi parabolis homines rudes melius docentur.” (*Commentarius in Matthaeum*) (Az első, hogy a példázatok révén a szent dolgok elrejtettek a hitetlenek elől, hogy ne kövessenek el szentségtörést. [...] A második, hogy a példázatok segítségével a tanulatlan emberek megfelelőbb oktatásban részesülhetnek.)

⁴³ Fonck, Leopold: *i. m.* 34–35. Voltak, akik történetileg igazolható taktikai megfontolást is láttak a példázat „titkában” – és nem alaptalanul. Jézus mindegyre olyan igazságokat mondott, amelyek elfogadhatatlanok voltak a tekintélyesek számára. Izrael vezetőinek az a vétke, hogy nem voltak igazi pásztorok, a zélóták gőgje, a főpapok csalása és önelégültsége, a farizeusok és saduceusok bűne, az örök kárhozat hirdetése azoknak, akik nem tanúsítanak alázatot és bűnbánatot, gyakori témái Jézus beszédének. Az elemi óvatosság megkövetelte a védelmet biztosító becsomagolását az ilyen kockázatos igazságoknak, amelyekért Keresztelő János az életével fizetett. Semmi szükség nem volt arra, hogy Jézus és tanítványai közvetlen veszélynek legyenek kitéve mindaddig, amíg Jézus be nem tölti a maga küldetését. Vö. Stern, Frank: *A Rabbi Looks at Jesus' Parables*. Rowman and Littlefield, Lanham 2006, 257–272. Sajnálatos módon ez a bizonyos mértékig jogos értelmezés olykor olyan radikális politikai felhangot kapott, hogy az már nevetséges. William Herzogra gondolok, aki a *Parables as Subversive Speech: Jesus as Pedagogue of the Oppressed* című munkájában (Westminster John Knox Press, Louisville, KY. 1994) a példázatokban a népet szegénységben és szolgaságban tartó, elnyomó rendszerek kódolt megnevezését látja; tehát nem teológiát, nem etikát, hanem társadalmi elemzést és forradalmi mozgósítást.

hoz, hogy ne kerülj te is a „kívül rekedtek” közé? És milyen akadályokkal fogsz szembesülni?

* * *

Jesus' speech is not mere utopia but an acting force. It is this basic recognition along which the authoritative contemporary thinker interprets the parables of the Gospel. The interpretation faithfully reproduces the text, being original at the same time. In the view of this author, intellect instilled in our hearts, the unavoidable commitment, acting according to hearing, and breaking down ideological thinking reconquers for us precisely that inner space "which is essential to find our homes outside this world." (*S. Béla Viskó*, translator).

Andrei Pleșu refuses to subordinate the parables of Jesus to philosophy, to any of the newer methodologies, or to contemporary political-ideological attitudes. Unlike many former and current church leaders, he seeks to be a follower of the Master by turning against the temptation of ideology (including those haunting intellectuals today) and attempting to stay away from all institutional "sedentarism" (including the academic one). (*István Berszán*)

Keywords: parables, exegesis, ideology, liberation theology, feminism, horizontal and vertical view, mystery and evidence, mercy and truth.